

אלא כסתמא, כלי פירוסם של שלשה אלו. מפני ששלשת העניינים האלה של לב, נפש, מאור, מתיחסים הם למדת האהבה ביחס כפול. חדא מפאת היותם שיעורים בעומק האהבה, ואיך מפאת שעל ידיהם מעמיד הוא האדם את עצמו בתואר האחדות של הדביקות בדרכיו, וההתדמות אליו בתואר זה של "אחד", ומפילא הצמאון אל קיומם, גם הוא נכנס בכללה של קיום מצות אהבה. וזו היא העדיפות הנמצאת ביחס השני יתר על היחס הראשון. שבעוד אשר לפי היחס הראשון אין מצות האהבה מתקיימת אלא כשמתמלא השיעור למעשה בפועל ממש, ואילו לפיו של היחס השני, מתקיימת מצות אהבה על ידי הצמאון לזה, מפני שצמאון זה הוא שיא הפסגה של הצמאון לידע שמו הנדול, כלשונו של הרמב"ם בהלכות יסודי-התורה.

מאמר כר

א. "ושנתם לבניך. שיהיו דברי-תורה מיוחדים בפיר, שאם ישאלך אדם אל תגמנם". וכמה מן הפלא יש בזה, שחובה זו של "מיוחדים", אשר ענינה שייך בהחלט לדרך-הלימוד, לא נאמרה בנוף מצות לימוד-תורה, אלא שנקבעה דוקא במטבע המצוה של למד.

ב. אמנם ככל כהאי גוונא, אנו אומרים: "גידי עליו ריעו". ומתוך הפסוק הסמוך לו אנו מקוים לעמוד על תכנו של הפלא הנ"ל. הנה הפסוק הסמוך לו אומר: ודברת עם בשבתך בביתך, בלכתך בדרך, בשבכך ובקומך. ובהשקפה ראשונה נראה, כי הדברים האלה יכולים להיות נאמרים בנוגע לכל המצוות התמידיות. דברואי גם מצות יראת שמים נוהגת היא, בשבתך בביתך, בלכתך בדרך, בשבכך ובקומך. ומדוהינן דרך במצות תלמוד-תורה נפרטנו כל המצבים הנ"ל; שמע מינה, דמושג ה"תמידיות" הבא ביחס למצוות, חלוק הוא בהחלט ממושג ה"תמידיות" הבא ביחס לתורה. החלוק הזה מוסבר לנו יפה בדרך משל. בשעה שאנו אומרים, שפלוני ניגן שעתים על הכנור, תיבת שעתים

מתיחסת היא אל פעולת הנגינה, והיא באה לומר שפעולת הנגינה, ארכה שעתים. אבל בשעה שאנו אומרים שהניגון הזה הוא כן-שעתיים, אין הכמות של שעתים מתיחסת לפעולת הנגינה, אלא שהיא מתיחסת אל החפצא של הניגון. באופן הראשון, יתכן שפלוני ניגן הרבה מיני ניגונים במשך שעתים. אבל באופן השני, אדרכה, עיקר הכונה הוא לתורות, על תכונתו של הניגון. כלומר, זקוקים אנו לכמות זמן של שעתים, בכדי שנוכל לנגן את כל הניגון מתחלתו ועד סופו. וברור, איפוא, שבאופן השני עסוקים אנו בכריה שלמה של ניגון, שיש לה תחלה ויש לה סוף. וכמות הזמן של שעתים, אינה באה אלא לקבוע את מדת גדלה של בריה זו. ומן המשל אל הנמשל. מושג ה"תמידיות" כשהוא בא ביחס למצוות, מובנו הוא, שאין כאן רגע פנוי מכלי אותה מצוה, ומפילא. המצוה נוהגת תמיד. וה"תמידיות" ככאן, מתיחסת היא לעסק המצוה. אבל אין כאן שום צירוף של רגעים בענינה של מצוה זו. כדרך שאמרנו שפלוני ניגן שעתים, ששפיר יתכן שניגן כמה מיני ניגון מכלי שיהא שום צירוף ביניהם. מה שאין כן ב"תמידיות" האמורה בתלמוד-תורה. מושג ה"תמידיות" בתלמוד-תורה, מובנו הוא שהניגון הוא כן-תמידיות. כאן, ה"תמידיות" מתיחסת לחפצא של תלמוד-תורה. כאן הרגעים מצטרפים לקבוע את מדת-גדלה של הכריה השלמה הקרויה תלמוד-תורה. כאן התמידיות היא מדת-גדלה, ולא הודעה של משך-זמן.

ג. ומפורשים הם הדברים בגמרא פסחים ס"ח דאיתא שם אילמלא תורה, לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה, חוקות שמים וארץ לא שמתי. ופירש רש"י ד"ברית יומם ולילה" היינו תלמוד תורה דכתיב בו והגית בו יומם ולילה. יעוין שם. הרי לך, כי ברית-התורה, קרוי הוא "ברית יומם ולילה". ופשוט הוא, ה"יומם-לילה" הוא כינוי ל"תמידיות". ולמדנו מכאן, כי ה"תמידיות" נכללת היא בעצם ברית-התורה. ודעת לנבון נקל, כי אם היתה ה"תמידיות" מושג של כמות-הזמן, כי אז היה מן הנמנע שתשמש גורם בתוכה ובגופה של ברית-התורה. כאופן, שאם גרעת שעה מיראת שמים, הרי חסרון שעה בידך. אבל אם גרעת שעה מתורתך, הרי רצחת את אופי ה"תמידיות" של תורתך, ותורה קטועה בידך. וידועים הם הדברים שאמרו חכמים על הלומד תורה לפרקים.

מה נתינתה ששים ריבוא, אף נמילתה ששים ריבוא. וכל זה הוא למאן דמקרי, שאין לו אלא לימוד לעצמו, אבל למאן דמקרי ומתני, שיש בידו גם הלימוד לאחרים, לית ליה שיעורא. כך אומרת ההלכה. סברתה של הלכה זו, מעונה התבוננות. הלא אין בידנו לומר. דלגבי מאן דמקרי ומתני, (פקע החוק של נשילתה כנתינתה. דלעולם אין לנו בכבוד-התורה יותר מ"כנתינתה". ובעל כרחך אתה אומר, שגם בנתינתה ממש, מחולקת היא כחינת ה"ללמוד" מכחינת ה"ללמד". דרך בשעה שאנו עוסקים בבחינת ה"ללמוד", אנו אומרים שהשיעור הוא ששים ריבוא. מפני שמספר זה קבל תורה בבחינת לימוד לעצמו; אבל בשעה שאנו עוסקים בבחינת ה"ללמד", אנו אומרים, כי גם נתינתה היתה בלי מספר ובלי שיעור. שהלא כבר נתברר לנו, כי אופיה של הרבצת תורה לתלמידים, הוא יצירת אחריות דורות וזמנים לשם שילובם לקומה אחת, וכי יצירה זו נולדת היא על ידי זה שהחכם ותלמידיו מצרפים את טבעיות המסורת לשלשלת אחת, — הרי מפילא יוצא מזה, כי בבחינת ה"ללמד", גם נתינתה של תורה, נתקיימה בהפקעת כל מספר וכל שיעור. וכך נקבעה ההלכה לדורות. דלמאן דקרי ומתני, לית ליה שיעורא.

1. ועיין רבינו יונה בשערי-תשובה, שער השני, אות מ"ז. שכתב שם כזה הלשון: "ויש על האדם, לחדש לו בכל יום מצוות. אולי יניע תור מותו. ולא יחסר מן המצוות הקו. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, כל העושה מצוה אחת, סמוך למיתתו, דומה שקיים את כל התורה, ולא היה חסר אלא אותה מצוה. וכל העושה עבירה אחת, סמוך למיתתו, דומה כאילו במל כל התורה". עד כאן לשונו של רבינו יונה. ורואים אנו להדיא, כי רבינו יונה שינה לשונם של חז"ל, שהביא בעצמו במקור לדבריו. דלשונם של חז"ל היא "כל המקיים מצוה אחת סמוך למיתתו", ואילו רבינו יונה שינה מן הלשון הוזה. ובמקום שאמרו "מקיים", כתב הוא "מחדש". ובראי שינה בכאן כוונה מסוימת בשינוי זה מ"קיים" ל"חדש".

2. אלא שהם הם הדברים שנתבארו לנו במאמר זה, בחבדל מושג ה"תמידיות" כשאנו משתמשים בו ביחס למצוות, ובין מושג ה"תמידיות" כשאנו משתמשים בו ביחס לתורה. דמושג ה"תמידיות"

ולא מצינו כהאי גוונא בשאר המצוות התמידיות. והכתוב הזה האומר "ודברת בם, בשבתך בכותך, בלכתך בדרך, בשבתך ובקומך", מיוחד הוא בתלמוד תורה דוקא. מפני שהכוונה היא ככאן לצירוףם של כל המצבים הללו ליצירת קומה שלמה אחידה של תלמוד-תורה, עד שכל הנורע מהמשכם ומרציפותם של המצבים האלה, בכליות הקומה הוא פוגם.

ד. ואמרים אנו באימה, כי הפסוק הזה של "ודברת בם" וגומר, מלמד הוא את עומק-תוכנו של הפסוק הסמוך לו, שנאמר בו "ושנתם לבניך", שהיא חובת החכם ללמד תורה לתלמידים. כי כשם שהפסוק של ודברת בם, בשבתך בכותך, ובלכתך בדרך, בשבתך, ובקומך, בא הוא לצרף את כל השעות והרגעים של חיי אדם לקומה אחידה, על ידי תלמוד-תורה; כמו כן, בא הוא הכתוב הסמוך לו, לצרף את כל הדורות של חיי כנסת-ישראל לקומה אחידה, על ידי תלמוד-תורה. אלא, שבמקום שחיי אדם מצטרפים לקומה אחידה של שעות ורגעים, על ידי לימוד-תורה לעצמו; הרי חייה של כנסת-ישראל, מצטרפים הם לקומה אחידה של דורות, על ידי החכם המרביץ תורה לתלמידיו. (וגופא דעובדא, שכל הדורות של כנסת-ישראל מהוים קומה אחידה, אינה צריכה לפנים. אלא שעל ידי הרבצת תורה, מתקיים הענין בפועל ממש אצלנו ביום הזה). כל חכם היושב ומלמד תורה לתלמידים, הרי הוא נתון בחיקו של משה רבינו. כל חכם היושב ומלמד תורה לתלמידים, הרי הוא מחובר משני צדדים. מצדו האחד הוא אחוז בראשית דורות, ומצדו השני הוא אחוז באחרית-דורות. באופן, דשני הפסוקים הללו שנאמרו בפרשת יחוד השם, עוסקים הם, ביצירת האיחוד על ידי תלמודה של תורה. דאיחוד זמנו של אדם מישראל לקומה יחידה, נוצר הוא על ידי תלמוד-תורה לעצמו. וזה הוא תוכנו של הפסוק ד"ודברת בם". ולעומת זאת, איחוד זמנה של כנסת-ישראל לקומה יחידה, נוצר הוא על ידי תלמוד-תורה לתלמידים. וזה הוא תוכנו של הפסוק "ושנתם לבניך".

ה. ומתבררת היא הנחה זו מתוכם של גופי-הלכות. רוחת היא ההלכה כי מכמלין תלמוד-תורה מפני הוצאת המת, עד כדי צרכו. ושיעורא דכדי-צרכו הוא ששים ריבוא. משום דנמילתה כנתינתה.

לענין מצוות, אין ענינו אלא סכום ידוע של כמות-זמן. והרי זה מושג כמותי טהור. מה שאין כן מוכנו של מושג ה"תמידיות" כשהוא מופיע ביחס לתורה. דלגבי תורה, מושג ה"תמידיות", בא הוא לסמן את אופיה של תורה, שאין שלימות-של-תורה מופיעה עד שהיא מסגלת לה את מדת ה"תמידיות". ולגבי תורה, אין ה"תמידיות" מושג כמותי. אלא מושג איכותי טהור. אין ה"תמידיות" לגבי תורה, באה לענות על השאלה, כמה זמן עסק בתורה? אלא שהיא באה לענות על השאלה, כי צד עסק בתורה. וממילא פשוט הוא בסברא. כי ביחס לקיום מצוות, אין שום הכדל בין מצוה המתקיימת במשך ימי חייו של אדם, ובין המצוה המתקיימת סמוך למיתתו. דלפי קיום מצוות, מיתתו של אדם, איננה אלא סך הכל של כמות-זמן ידועה, אשר מספר מודיע לנו כי החיים נמשכו באורך-זמן זה. מה שאין כן, כשאנו דנים על חייו של אדם, כמושג-תורה. במושג-תורה, מיתתו של אדם, היא סיום שלמות-של-תורה, שנוצרה על ידי המוות של "תמידיות התורה". וכדחינו בנמרא, שרק בקשר עם תלמוד-תורה, אמרו דמילוק-גשמה הוה כנמילת ספר-תורה, עד כדי כך דמקשינו נמילתה כנתינתה, ועל כן, רק על הרקע של תלמוד-תורה, יתכן הוא כי תלמוד-תורה המתקיים סמוך למיתתו של אדם, מחולק הוא בענינו, מתלמוד-תורה של כל ימי-חייו. כדרך שמצינו בספר תורה, שאמרו בו להשלים שאני. ואף על פי ששיעור מלאכת כותב שבכת הוא שתי אותיות, מכל מקום כשאות אחת משלמת לסיומו של ספר-תורה, הנה האות הזו הוה שיעור שלם. להשלים שאני. והוא הדין והוא המדה, בתלמוד-תורה המתקיים סמוך למיתתו של אדם. תלמוד-תורה זו בחינת השלמה יש בה. ומפני זה, שינה רבינו יונה את הלשון מ"קיום" ל"הידוש". ועל ידי זה העביר את המימרא של חז"ל, מתחום המצוות לתחום התורה. דבשעה שאדם מחדש לו מצוה, הרי אף על פי שהדבר שנתחדש הוא הפצא דמצוה; מכל מקום. פעולת הידיוש עצמה היא הפצא של תורה. באופן, דהמחדש מצוה סמוך למיתתו, יש כאן תלמוד-תורה בכחינת השלמה. להשלים שאני. ועל זה אמרו חכמים, כל המחדש מצוה אחת סמוך למיתתו, דומה שקיים כל התורה, ולא היה חסר אלא אותה מצוה. כלומר, שעל ידה של מצוה מחדשת זו, יש כאן הכשר ספר תורה בעל קומת חיי-אדם.

ת. וכמסבכ ברכת התורה של הערב נא, שבוע הוא הנוסח: ונהיה אנחנו, וצאצאינו, וצאצאי עמך בית ישראל. יודעי שפך, ולומדי תורתך. וגומר. והנה באמרו "אנחנו וצאצאינו" יודעים אנו, כי יש כאן לפנינו גופים מוחלקים. אבל באמרו "צאצאי עמך בית-ישראל" עומדים אנו בתמיה. איפה היא חלוקת הגופים. מי הם הצאצאים, ומי הם עמך בית-ישראל. והשים אנו ככאן תחושת המשך-הדורות. כלומר, ישנה ככאן בקשה מיוחדת שדורותיה של כנסת ישראל, יצטרפו לקומה אחידה, על ידי תלמודה של תורה. צירוף זה הוא הוא התוכן הפנימי של חובת החכם להרכיב תורה לתלמידים.

ט. ומחזירים אנו את פנינו לקראת הפלא של פירוש חובת השינון והחידוד בדברי-תורה, דוקא בהרכבת תורה לתלמידים. הלא פשוט הוא בהחלמ, כי אותה החובה "שהיו דברי-תורה מחודדים בפיר, שאם ישאלך אדם, אל תגמגם", נוהגת היא במלא-החומר גם בלימוד לעצמו, ואם כן, למה נקבעה חובה זו בענינה של הרכבת-תורה לתלמידים, "ושנתתם לבניך". אלא שלאחר שנקלמה בנו הנחת היסוד של מאמרו זה, נפתח הסתום. עיקר פעולתו של החכם המרכיב תורה לתלמידים, היא יצירת האיחוד של דורותיה של כנסת-ישראל לשיעור-קומה של שלמות מוצקה אחת. וכזה אומרת לנו התורה, כי אין בו בתלמוד-תורה כח לאחד דורות, אלא באופן שגופו של הלימוד מתאחד הוא עם בעליו. אין תורה מאחדת, אלא באופן שהיא מאחדת עם בעליה. אותה החובה "שהיו דברי-תורה מחודדים בפיר, שאם ישאלך אדם אל תגמגם", אין פירושה אלא שלימוד-התורה יתקיים באופי של "חד-הוא". בשעה שאין הלימוד מתאחד עם תורתו, ואין הוא נעשה "חד" עם התורה, אז אין דברי-תורה מחודדים בפיר. "חידוד" ו"חד", בני חדא בקתא אינוו. כשהסכין הוא מחודד, הרי הוא נעשה מאוחד עם החפצא הנחתכת והרי הוא חותך בקו ישר. אבל אם הסכין הוא עג, אז הוא עומד בפני עצמו, והחפצא בפני עצמה. ואז הסכין גופה לצדדים, פעמים לצד זה, ופעמים לצד זה. הסכין מגמגם. אין פירושו של מגמגם, אלא שתי פעמים "גם". גם זה וגם זה. בשעה שדברי תורה מחודדים בפיר, ואין אותה מגמגם בה, הרי זה מורה באצבע, כי התורה נבלעה בקרבך, והתורה נתאחדה אתך. ומתוך כך, שנעשית מאוחד עם

נתאשרה על ידו של פסוק זה ד"שמע ישראל". אלא שדברי חז"ל הללו באים הם ללמדנו תוכן מיוחד בפסוק זה דשמע ישראל.

ג. התוכן המיוחד הזה אומר לנו, כי אף על פי שהלכה רוחת היא כי מצות קבלת מלכות שמים מתקיימת היא באמירת "שמע ישראל"; מכל מקום, אין שלמות קבלת המלכות מתבטאת כל כך בפסוק זה כשהוא עומד לעצמו, אלא דוקא כשהוא מצטרף לדברות "אנכי" ו"לא יהיה לך", בתורת אישור קבלתם של דברות הללו. וכך הוא פירושם של דברים הללו. הנה מיוחד הוא ליסוד התורה משאר המצוות בזה, שבעוד אשר עם שום קיום מצוה לא באו ישראל במגע לפני שנצטוו עליה, הנה למדו ישראל תורה לפני הציווי על לימוד-התורה. מעולם לא לבשו ישראל ציצית, ולא נטלו לולב קודם הציווי על הציצית ועל הלולב. אבל לא כן הוא בלימוד התורה. ישראל למדו תורה מפיו של המלמד תורה לעמו ישראל. לפני שנצטוו על לימוד-התורה. עובדא זו, היא העובדא היסודית ביחסו של קיום לימוד-התורה לקיומם של שאר המצוות. מפני שפשו דבר העובדא היסודית הוא, כי כל המצוות הן קיומן של החובות אשר הכרית בין ישראל לאביהם שבשמים מטילה עליהם, וממילא, אין מקום למציאות המצוות לפני שנכרתה הכרית הזו. אבל אותם הדבר-התורה שלמדו ישראל מפיו של המלמד תורה לעמו ישראל. הרי על ידיהם נכרתה הכרית הזו. ומן ההכרח הוא שישאל ילמדו תורה לפני הציווי על תלמוד-התורה, שהרי הציווי אינו אלא פירוש החובות של הכרית הזאת, ומכיון שעצם כריתת-הכרית הוא על ידי דבר-התורה, ממילא, בעל כרחך שמעשה לימוד-התורה קדם את הציווי של לימוד-התורה.

ד. אותם הדבר-התורה אשר על ידם נכרתה הכרית בין ישראל לאביהם שבשמים. הם הם הדברות של "אנכי" ו"לא יהיה לך". שתי הדברות הללו, אינם רק דבר-התורה סתמא, אלא שהן הן כורת-הכרית בין נותן-התורה למקבלי-התורה. וכאן באים הם דברי חז"ל ומלמדים אותנו כי הפסוק ד"שמע ישראל" הוא אישור קבלתם של הדברות הללו. כלומר, אין הפסוק הזה של "שמע ישראל" נידון לעצמו, אלא שהוא נידון לקבלת-הכרית. דמכיון שכל כריתות כוונת

התורה, הרי דבר-התורה מיוחדים בפיו. מן ה"מאוחד" אל ה"מחודד". ומכיון שהתורה נכנסה בתוכך דרך "איחוד", שוב יש בה בתורתך כח-מאוחד. ומעתה צא והרכיץ תורה לתלמידים, כי רק אז יתאחדו על ידי תורתך חלקיהם ופרקיהם של כל המבעות לשלשלת מסורה אחידה ויחידה. "ושנתתם לבניך". הדברים באים הם כאן כסדרם וכוהויותם. רק לאחר שתקיים את חובת ושנתתם, שיהיו דבר-התורה מיוחדים בפיו עד כדי מניעת הנמנום, אז, רק אז, תמשיך את דרכך, ותעלה מן ה"ושנתתם" אל הפסגה של "לבניך". ושנתתם לבניך.

מאמר כה

פרק א

א. כתב רבינו יונה בשער השלישי אות כ"ב בזה הלשון: ומצות תפלין ומצות מוזהב, מצות עשה הן. והנן בכלל קבלת מלכות שמים, כי על כן נכתבו בפרשת שמע ישראל. עד כאן לשונו. ולמדים אנו מדבריו, כי גם מצות תלמוד-התורה האמורה בפרשה זו, שייכת היא בכלל דקבלת מלכות שמים. ולא עוד, אלא שלפי זה ברור הוא, כי דקדוק הלשון של הפסוק, לומר בפרשה ראשונה "ושנתתם" בתכדל מפרשה שניה שנאמר בה "ולמדתם", הוא גם כן מאותו המעם עצמו. דהיינו, דהשינון מתיחס יותר לקבלת מלכות שמים מאשר הלימוד. וכודאי דרך מילתא פעמא בעי.

ב. ומחלך הדברים כך הוא. הנה חז"ל הנידו, כי הפסוק שמע ישראל, היא קבלה על הדברה הראשונה של עשרת הדברות. כי "השם אלוקינו" הוא אישור קבלת הדברה "אנכי השם אלוקיך". והתיבות "השם אחד", הם אישור קבלת הדברה של "לא יהיה לך". ואומרים אנו באימה, כי דברי חז"ל הללו, אין סוף ענינים רק להורות שמעשה שהיה כך היה. שקבלת הדברות של "אנכי" ו"לא יהיה לך"